

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/45/100-103>

Aytən İbrahimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0002-3529-0883>

ayten_edahib@yahoo.com

Xarici dilin əsas tədris pilləsində qrammatik materialların öyrədilməsinin səmərəli yolları

Xülasə

Xarici dil öyrənənlər qrammatikanı mənimsəmək üçün müxtəlif növ bilik və bacarıqlara sahibdir. Qrammatikanın təlim fəaliyyətində səmərəli tədrisi üçün müxtəlif növ metod və üsullardan istifadə edilir. Dilin mənimsədilməsində bir sıra metod və yanaşmanın irəli sürüldüyünü adları ilə izahlı şəkildə artıq ilk fəslimizdə qeyd etdik. Hər biri özünəməxsus tərtibatla xarici dil dərslərinin tədrisində istifadə edilib. Ümumiyyətlə, qrammatik materialların öyrədilməsinin səmərəli yolları olduqca problemli bir məsələdir. Çünki tədris zamanı hər bir müəllimin, təlimçinin fərqli metodları ola bilər və öyrətmə üsulu bir-birilə eynilik təşkil etmir. Təlim şəraiti, iştirakçıların fərqli olması, təbii ki, qrammatikanın tədrisinə, təlim fəaliyyəti zamanı müəyyən dəyişikliklərin edilməsinə səbəb olur. Təlim prosesi bir incəsənətdir, təlimçi isə bir sənətçidir. Qrammatik materialların öyrədilməsi ilə bağlı hər bir məktəblinin fərqli yanaşma üsulu, baxış tərzidir. Öyrənənlərin bəziləri qrammatikanın cəlbədicisi olduğunu fikirləşdiyi halda, digərləri əksinə, onun sıxıcı və çətin olduğunu düşünür.

Qrammatikaya qarşı münasibətdə bu cür fərqli yanaşmaların mövcud olmasını bəzən öyrənənlərin psixoloji amilləri ilə əlaqələndirirlər, yəni hesab edilir ki, onların beyin gücü qrammatikanı tam qavraya bilmir. Əvvəlki tədris illərində qrammatikanın öyrədilmə metodlarının uyğunsuz və ağır olması da öyrənənlərin qrammatikanın mənimsənilməsi ilə bağlı qarşılaşdığı çətinliklərin səbəblərindən biridir. Səmərəli olmayan üsullara nümunə olaraq, uzun mühazirələri, bir qrammatik qaydanın üzərində kifayət qədər anlaşıqlı, aydın olmayan və hər bir öyrənən tərəfindən eyni qəbul edilməyən tapşırıqları aid edə bilərik.

Açar sözlər: *Xarici dil, qrammatik material, öyrənmə metodu, təlim prinsipi*

Aytan İbrahimova

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0002-3529-0883>

ayten_edahib@yahoo.com

Effective Ways of Teaching Grammar Materials at the Basic Level of Foreign Language Education

Abstract

Foreign language learners have different types of knowledge and skills to master grammar. Different types of methods and techniques are used for effective teaching of grammar in teaching activities. We have already mentioned in our first chapter, with their names, that a number of methods and approaches have been put forward in language acquisition, each of which has been used in teaching foreign language lessons in its own way. In general, effective ways of teaching grammar materials are a very problematic issue. Because each teacher and trainer may have different methods during teaching, and the teaching method is not identical to each other. The difference in training conditions and participants, of course, leads to certain changes in the teaching of grammar and during the training activity. The training process is an art, and the trainer is an artist. Each schoolchild has a

different approach and way of looking at teaching grammar materials. While some learners find grammar attractive, others find it boring and difficult.

Such different attitudes towards grammar are sometimes attributed to psychological factors of learners, i.e. it is believed that their brain power is not able to fully grasp grammar. The fact that grammar teaching methods were inconsistent and difficult in previous years is also one of the reasons for the difficulties that learners face in mastering grammar. Examples of ineffective methods include long lectures, tasks on one grammatical rule that are not sufficiently clear, unambiguous and not perceived equally by each learner.

Keywords: *Foreign language, grammatical material, learning method, teaching principle*

Giriş

İngilis dilinin qrammatikası ilk dəfə tədris olunmağa başlayanda qrammatika-tərcümə metodundan istifadə edilirdi. Bu metod əvvəllər latın dilinin tədrisində istifadə edilmişdir. Bu təlim prosesi qrammatik qaydaların üzərində köklənirdi, qrammatika deduktiv üsulla tədris edilirdi, yəni əvvəlcə ana dilində izah olunur və quruluşu göstərilirdi. Daha sonra isə nümunələr üzərində izah edilən material verilmiş tapşırıqlar üzərində tətbiq edilirdi. Dərs prosesində ən çox üstünlük verilən metod tərcümə metodu idi. Ana dilindən cümlələr verildirdi və qrammatik qaydanın əsasında tərcüməsi tələb edilirdi və ya bu proses əksinə həyata keçirilirdi. Dərsin planı bu metod əsasında ona uyğun şəkildə planlaşdırılırdı. Nümunə olaraq qeyd edə bilərik, dərsin planı keçmiş sadə zamanın əsasında qurulubsa, qarşıya qoyulan məqsədlər öyrənənlərin zaman formasını mənimsəməsi, indiki sadə zamanla fərqi anlaması idi. Bundan əlavə bu dərstdə deduktiv üsulla keçmiş sadə zaman strukturu və bu zaman formasının sual, təsdiq və inkar cümlələrindəki formaları göstərilirdi. Zaman forması şifahi şəkildə cümlə modulları ilə birgə izah edilirdi və bu zamanla işlənən zərflilər də qeyd olunurdu. Bu metodun tətbiq olunduğu dərslərin müsbət cəhətləri yalnız test və tapşırıqlarda özünü göstərirdi, lakin məktəblilər öyrəndikləri qrammatik qaydaları müstəqil şəkildə şifahi nitqdə tətbiq edə bilmirdilər. Yazı və oxu vərdisləri daha çox inkişaf etdirildiyi halda danışmaq və dinləyib anlama bacarıqları isə əksinə bu metodda arxa planda idi. Bu isə qrammatika-tərcümə metodunun mənfi cəhəti idi və dilin öyrədilməsində yeni metodları tələb edirdi. Qrammatika-tərcümə metodu ənənəvi metodlardan biri idi. Ənənəvi metodlara nümunə olaraq birbaşa metod, şifahi yanaşma və situasiyalı dil təlimi, audiolinqual metodları da göstərə bilərik. Bu metodların hər biri şifahi danışığa əsaslanırsa da, bir birindən fərqlənirlər (Littlewood, 1981, s.77).

Tədqiqat

Birbaşa metod qrammatika-tərcümə metodundan fərqli olaraq, tərcümənin lehinədir və şifahi təlimə əsaslandığı üçün yazı və oxu bacarıqları arxa plana keçirilir. Təqdim olunan materialların tərkibində olan qrammatik qaydalar induktiv üsulla izah edilir. Məktəblilərin vəzifəsi qaydaları müstəqil olaraq müəyyənləşdirmək və başa düşməkdir. Növbəti addımda ümumi izah verilərək, qaranlıq tərəfləri məktəblilərə aydınlaşdırılır. Yüksək oxu, sual-cavab, imla və s adları çəkilən üsullar bu metodda materialların tədrisi üçün istifadə edilir. Dilin təbii yollarla öyrənilməsinə əsaslanan bu metod qrammatika-tərcümə metodundan sonra ilk metod idi ki, burada lüğət və qrammatika gündəlik həyatımızda istifadə etdiyimiz əşyalar vasitəsilə öyrədilirdi. Dərs prosesinə diqqət yetirsək, əgər günün qrammatik mövzusu zaman formalarıdırsa, bu zaman müəllimin danışmaq yolu ilə həmin formaları nitqdə istifadə etdiyini və hərəkətlərlə də göstərdiyinin şahidi olacağıq. Belə ki, hadisələr şəkil və videolarla göstərilir və şagirdlər zaman formalarının necə işləndiyini eşidir eyni zamanda da görürlər. Qrammatikanın bu üsulla tədris olunması onun daha tez qavranılmasına kömək edir.

Şifahi yanaşma, situasiyalı dil təlimi, həmçinin audiolinqual metodun da şifahi nitqin inkişafında böyük xidmətləri oldu. Şifahi yanaşma üsulunda qrammatik materiallar sadəcə mürəkkəbə doğru öyrədilirdi, eyni zamanda bu metodda dərsin formatı PPP (Göstəriş, Məşq və Tətbiq) formatı əsasında qurulurdu. Əvvəlcə göstəriş mərhələsində müəllim qrammatikanı mətn, vizual və ya səs yazma şəklində təqdim edir. İkinci mərhələ olan məşq mərhələsində şagirdlər öyrəndikləri bilikləri müxtəlif fəaliyyət növlərindən istifadə edərək məşq etdirirlər. Nəhayət, sonuncu tətbiq mərhələsində artıq

şagird dialoq və ya digər fəaliyyət növlərindən istifadə etməklə öyrəndiklərini müstəqil olaraq tətbiq edir (Richard, 2006, s.54).

Audiolingual metod struktural dilçiliyə əsaslanırdı və dili şifahi öyrətməyin tərəfdarı idi (Richard, 2006, s.62). Bu metodda dərslər eşidib-anlama əsasında həyata keçirilirdi üçün səs yazmalar böyük rol oynayırdı. Bu metodda təlim prosesi müəllim yönümlü idi və dərslərin gedişatı müəllim tərəfindən idarə olunurdu. Dil öyrənənlərin vəzifəsi materiallara qulaq asaraq onları başa düşmək və verilən tapşırıqları yerinə yetirməkdən ibarət idi. Təlim zamanı dialoq, buraxılmış boşluqların doldurulması kimi müxtəlif tip fəaliyyət növlərindən istifadə edilirdi. Dərs prosesində müəllim dinləmək üçün lazım olan kiçik dialoqları şagirdlərə təqdim edirdi, bundan sonra dil öyrənənlər həm fərdi şəkildə, həm də qrup şəklində cümlələri təkrar edirdilər. Bu mərhələdə müəllimin əsas vəzifəsi dil öyrənənlərin tələffüzünə, intonasiyasına və səlisliyinə fikir vermək idi. Bu metodda həm qrammatik, həm də fonetik səhvlər dərhal düzəldilirdi. Sonra isə şagirdlərə dialoqlar şəklində verilən tapşırıqlar həll edilirdi, belə ki, dialoqda əksini tapmış cümlələr və əsas açar sözlərdən istifadə edərək test, buraxılmış informasiyanın bərpası kimi müxtəlif fəaliyyət növləri istifadə edilirdi. Audiolingual şagirdlər dialoqları əzbər öyrənməli idi. Bu metodun tərəfdarlarının fikrincə, bu üsuldən istifadə etməklə düzgün danışmaq bacarığı, nitq qabiliyyəti inkişaf etdirilirdi, lakin bununla belə dilin təlim prosesindən kənarda istifadə edilməsində maneələr yaranırdı və şagirdlərdə kommunikativ bacarıqlar formalaşdırılmırdı (Grant, 1987 s.105).

Müasir dövrümüzdə qrammatikanın tədrisində kommunikativ yanaşma daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Artıq ilk fəsildə də qeyd etdiyimiz kimi ingilis dilinin tədrisən beynəlxalq bir dilə çevrilməsi ilə insanlar ən çox bu dili öyrənməyə başladı. Lakin unutmamaq olmasın ki, dili öyrənmək vacib olduğu qədər onu ünsiyyətdə istifadə etmək də bir o qədər vacibdir. Buna görə ingilis dilini, onun qrammatikasını və lüğət tərkibini öyrəndərkən kommunikativ sərəştənin, bacarıqların inkişaf etdirilməsi əsas məqsəd hesab olunurdu. Sərəştə dedikdə dilöyrənənin sahib olduğu elə biliklər nəzərdə tutulur ki, bu hər hansı bir şeyi edə bilmək üçün var olan, görünməyən bir bacarıqdır.

Kommunikativ yanaşma ilə təşkil edilən tədris prosesi tələbəyönümlüdür. Dərs prosesi kommunikativ şəkildə təşkil edilir və müəllimin nəzarəti ilə öyrədilən qrammatik strukturlar ünsiyyət vasitəsilə mənimsənilir. Bu məqsədlər üçün elə situativ mühit təşkil edilir ki, dil öyrənənlər həmin mühitdə aktiv olmalı və öyrəndiklərini sərbəst şəkildə ifadə etməyi bacarmalıdırlar. Belə təlim fəaliyyətində qrammatik qaydalar düzgün şəkildə öyrədilir.

Nəticə

Dil öyrənənlərdə kommunikasiyanı inkişaf etdirmək istəyiriksə əvvəlcə onlarda bilikləri formalaşdırılmalı, daha sonra isə onların tətbiqi üçün lazımi şərait yaratmalıyıq. Kommunikativ yanaşma şərait yaradır ki, qrammatik qaydaların üzərində köklənərək kommunikasiya üçün baza yarada bilək. Bu zaman dil öyrənənlərdə aktiv düşüncə tərzini formalaşdırmış oluruq. Belə ki, müxtəlif situasiyaların yaradılması ilə şagirdlərdən öyrəndikləri qrammatik strukturları və bildikləri sözləri uyğun şəkildə istifadə etmək tələb edilir. Bu isə onlarda sərbəst düşüncə tərzini, fərdi iş qabiliyyəti kimi müsbət faktorların formalaşmasına səbəb olur. Əlbəttə ki, bu yanaşmada əməkdaşlığı gözədən qaçırmamaq olmasın. Bu yanaşmanın tətbiq olunduğu tədris prosesində şagirdlərarası ünsiyyətin yaradılması, qarşılıqlı əməkdaşlıq yolu ilə onların bir-birilə olan informasiya mübadiləsi müşahidə edilir. Tədris prosesində bu yanaşmanın təşkil edilməsi ilə dilöyrənmədə daha çox motivasiyaedici və müvəffəqiyyətli olduğunu görmək mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. The MIT Press.
2. Cook, V. (1991). *Second Language Learning and Second Language Teaching*. Blackwell.
3. Grant, N. (1987). *Making the most of your textbook*. Heinemann Publishers Ltd.
4. Hüseynova, F., Bağırova, N. (2017). *English 6 Student's Book*. Təhsil.
5. <https://www.thoughtco.com/universal-grammar-1692571>

6. Krashen, S., Terrell, T. (1995). *The Natural Approach: Language acquisition in the classroom*. Prentice Hall Europe.
7. Littlewood, V. (1981). *Communicative Language Teaching*. Cambridge University Press.
8. Mürsəliyeva, E. (2006). Xarici dilin öyrənilməsində kommunikasiya bazasının zəruriliyi. *Elmi xəbərlər*. №4, s.233-235.
9. Musayev, O. (2007). *İngilis dilinin qrammatikası*. Qismət.
10. Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching and Learning*. Boston.
11. Richards, J.C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.
12. Şirəliyev, Ə. (2013). Kommunikativ təlimin bəzi xüsusiyyətləri. *Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika elmi-praktiki konfransın materialları*. s.39-40.

Daxil oldu: 16.02.2025

Qəbul edildi: 21.05.2025